

**ЗНАЧАЈ ПРИРОДНИХ И ДРУШТВЕНИХ РЕСУРСА У ФУНКЦИЈИ
ИНТЕГРАЦИЈСКОГ И АМБИЈЕНТАЛНОГ ПРИСТУПА
У ИНОВИРАЊУ ФУНКЦИЈА ШКОЛЕ**

СЛАЂАНА АНЂЕЛКОВИЋ¹ * ЗОРИЦА СТАНИСАВЉЕВИЋ-ПЕТРОВИЋ²

¹ *Универзитет у Београду – Географски факултет, Студентски трг 3/3, Београд, Србија*

² *Универзитет у Нишу – Филозофски факултет, департаман за педагогију,
Ђурило и Методије 2, Ниш, Србија*

Сажетак: У раду се разматрају могућности које пружају природни и друштвени ресурси у циљу мењања и осавремењавања наставе ван учионице у различитим амбијентима. Савремена настава заснована је на холостичком, интегрисаном приступу у којем се знање посматра као целовит систем у сталном процесу трансформације. Сходно томе, истиче се значај окружења, амбијента у коме се наставни процес одвија. Аутентично окружење (природни и друштвени ресурси) у коме се реализује настава ван учионице ствара могућности за учење путем активних метода рада, кроз самостално истраживање, откривање и уочавање веза и односа. Настава у аутентичном амбијенту нуди низ предности за ученике и наставнике-партнере у процесу конструисања система знања. Коришћење ресурса и савременог интеграцијског, комплексног приступа у постојећу васпитно-образовну праксу може значајно утицати на осавремењавање и иновирање наставног процеса, а школу као базичну институцију за васпитање и образовање учинити примеренијом и атрактивнијом за генерације које долазе.

Кључне речи : природни и друштвени ресурси, школа, промене, интеграција, настава ван школе

Увод

Развој савремене технике и технологије све више утиче на промене у друштвеном животу, а самим тим и на промене у друштвеним институцијама. Промене у друштвеном окружењу непосредно се одражавају на рад самих институција друштва, мењајући њихове позиције, улоге и функције. Под утицајем промена у друштвеном окружењу, мењају се образовне потребе појединаца и друштва у целини, што неминовно доводи до промена у раду васпитно-образовних установа. Друштвене установе за васпитање и образовање, пре свега школе, налазе се пред

---

* slandjelkovic@gmail.com

Рад представља резултате истраживања научног пројекта 179060 и 179074, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

новим изазовима и променама којима треба да пружи адекватан одговор друштву које се и само мења.

У складу са свременим потребама друштва промене данас представљају саставни део васпитно-образовне стварности. Промене у школама у великој мери прате мењање глобалног друштвеног система и условљене су целокупним друштвеним контекстом. У процесу реформских промена у школи долази до редифинисања постојећих циљева и задатака, мењања метода и облика рада и развоја нових стратегија у васпитно-образовном процесу. Значајне промене присутне су на нивоу самих установа, при чему школа од једне традиционално и хијерархијски постављене установе тежи ка трансформацији у отворену институцију, флексибилно постављену и пре свега усаглашену са потребама ученика и непосредног окружења у коме се налази. Увођење промена у школе, њену структуру и начин организовања активности у њој доприноси мењању постојећег профила школе као институције и стварању новог, флексибилнијег и отворенијег система, у којем ће се на адекватан начин усагласити потребе друштва, ученика и родитеља.

Промене друштвеног и школског контекста као услов даљег развоја и иновирања школе

Познато је да школе као друштвене институције имају најдужу традицију у систематском и организованим деловању на развој личности. Посматрано у историјском контексту место и улога школе, њена организација и функционисање у битној мери биле су условљене друштвеним контекстом, шта указује на посебну повезаност школе и друштва. У свом историјском развоју школа је увек делила судбину друштвениг окружења у коме се налазила, али је смисао васпитања у школи остајао увек исти: преношење тековина људског искуства, културе и рада младим генерацијама, у циљу њиховог оспособљавања за адекватно друштвено функционисање. Промене у друштвеном контексту посредно или непосредно одражавале су се на рад школе, тако да са мењањем друштва мењала и школа. Међутим, треба имати у виду да однос школе и друштва није једностран, већ постоје вишесмерни утицаји који су међусобно повезани. Полазећи од основних циљева и задатака које школа остварује, може се закључити да школа у односу на друштвено окружење може имати прогресивну улогу. Такву улогу школа може остварити само ако је у сталном процесу промена, јер само са тих позиција може постати чинилац и носилац промена у непосредном окружењу. Током свог развоја, школа, као друштвена институција за васпитање и образовање увек је пратила развој друштва и мењала се у складу са друштвеним потребама и циљевима. Данашња школа, иако се и сама налази у процесу промена под снажним је утицајем општих друштвених околности које се огледају у „интензивирању друштвено-економских криза, сиромаштву, транзицији, слому система вредности“ (Станисављевић-Петровић, З., 2011, стр. 60). Основни предуслов за остваривање прогресивног деловања школе је њена отвореност и спремност за сопствено мењање.

Према схватањима неких аутора најинтензивније критике школи упућене су на рачун њене затворености, деконтекстуализације од стварног-реалног живота. Концепција васпитања у традиционалној школи означава се као „ауторитарно васпитање“, „књишка школа“, „школа дрила и послушности“ и сл. (Јовановић, Б., и др. 2006, стр.33). Чињеница је да школа има дугу традицију, одређени режим и ритам реализације активности, као и да је традиционализам присутан у данашњој школи, због чега данас школа доживљава бројне критике. Критике које се упућују школи односе се на то да је застарела, да користи превазиђене методе рада, да није усклађена са потребама данашњих ученика, да не пружа адекватно образовање за живот у

савременом друштву. „Традиционални систем васпитања и образовања заснован на поседовању информација и чињеница занемарује животне потребе појединаца, њихов развој и право на лични избор“ (Станисављевић-Петровић, З., 2010, стр.104).

У научним и стручним круговима све чешће се говори о променама које су неопходне да би школа постала савремена установа у којој се стичу функционална знања и развијају капацитети за доживотно образовање. Према (Станисављевић-Петровић, З., 2010а) повезивање и отварање школе према локалној средини и природним ресурсима представља важно питање, од чијег решавања зависе многи аспекти школског живота и рада, као и позиционирање школе, као васпитно-образовне институције у друштву“. У том смислу јавља се потреба за променама не само школе као установе, већ целокупног школског контекста. Мењање школског контекста представља неопходност времена у коме живимо и значајан захтев на путу ка друштву знања и учења. Школски контекст означава целину, јединствен систем који се састоји од већег броја подсистема. Један од њих чине природни фактори, односно природно окружење школе, затим физичко окружење: простор, школске зграде двориште и социјално окружење. Иновативни приступи обухватају све аспекте школског живота и рада, како наставу, тако и ваннаставне активности.

Имајући у виду да настава представља централну активност у школи, највећи број иновација односи се управо на наставни процес. Све се чешће истичу захтеви да процес наставе буде инован на такав начин да боље и успешније припреми младе људе за активан живот и рад у непосредном окружењу. Самим тим се настоји да настава постаје саставни део животног контекста ученика и буде саставни део окружења у коме деца живе. Сходно томе, неопходно је отварање школе и повезивање са заинтересованим актерима из локалне заједнице, чиме се омогућава да процес наставе буде богатији, испуњенији и примеренији ученицима, њиховим потребама и интересовањима. Извођење наставе у аутентичном природном или друштвеном амбијенту пружа могућност ученицима да знања стичу на непосредан начин, искључиво, чиме се ученици подстичу на самостално истраживање и откривање, у демократској клими при чему се подстичу разноврсне комуникацијске везе и односи.

Интегрисан, амбијентални приступ у настави као постулат мењања школе

Традиционална организација наставе у учионици има низ ограничења и недостатака, због чега је као таква најчешће и критикована. У суштини организација наставног процеса у учионици углавном се своди на коришћење традиционалних метода рада и доминантну позицију наставника. Знање у учионици углавном се стиче путем трансмисије, чиме се имплицира фронтални облик рада у коме је улога ученика најчешће пасивна. Савремене тенденције у развоју школе истичу у први план поштовање дететове личности, уважавање његових потенцијала и интересовања и развој у складу са потребама и могућностима.

За разлику од традиционалне наставе, интегрисана амбијентална настава промовише квалитативно другачије начине долажења до знања, уз већу динамичност, интердисциплинарност и холистички приступ у процесу учења и поучавања. У наставном процесу ученицима се омогућава да повезују претходно стечена знања са новим, кроз искуствено учење и самостално истраживање у непосредном окружењу. Таквим начинима рада остварују се квалитетнији помаци у наставном процесу, ученик постаје центар наставног рада, наставник више није једини извор знања, већ се кроз промоцију алтернативних извора знања код ученика развија већа самосталност у учењу и раду. Схватање регије као комплексног система природне и друштвене средине који настаје у интеракцији социјалних и еколошких компоненти (Љешевић

М., 2000; Миљановић Д., 2007; Миљановић Д., 2010; Радосављевић, Р. и Радовановић М., 1990; Галлопин Г.Ц., 2006;) престављају основу за интегрисан, комплексан приступ у настави и коришћење природних и друштвених ресурса у васпитно-образовне сврхе. Активности које се организују у различитим амбијентима омогућавају ученицима да кроз разноврсне интердисциплинарне и интерактивне активности и садржаје *развијају знања, вештине, способности, ставове* и вредности.

Код ученика се развија критички однос према приказаним чињеницама, развија се знатижеља и подстиче стваралаштво. Образовни и васпитни садржаји ван учионице омогућавају ученицима развијање критичког мишљења, разумевање међусобне повезаности и зависности природе и људи и упознавање културне баштине.

Настава у природним и друштвеним амбијентима ван школе полази са позиција холистичког приступа у коме деца *стварност доживљавају целовито*, што је усклађено са карактеристикама дечијег развоја (Анђелковић, С., 2008). Имајући у виду захтеве холистичког приступа у настави ван учионице ученици имају прилику да истражују, анализирају, повезују, откривају начине на које су различите ствари повезане и тако *самостално граде сопствени систем знања*. Природна и друштвена средина као учионице ван школе омогућавају да се код деце развија приступ проблему из више перспектива, односно да се код деце развија и негује *свеобухватност и многостраност*, сагледавање проблема са различитих тачки гледишта, долажење до решења проблема на различите начине. Деца у складу са својом природом, имају потребу да се крећу, да буду активна, радознала, да истражују, анализирају, постављају питања. Сагласно томе, деца у *аутентичном окружењу* уочавају, проналазе и креативно решавају проблеме, што *наставу чини другачијом, занимљивијом и животнијом*, што отвара могућности за сједињавање ученикових знања и вештина у јединствену интердисциплинарну структуру која је у процесу сталне трансформације и мењања.

Средина може да "мами", и инспирише, (Greenman, према Анђелковић, С., 2009) подстиче и позива на акцију, она може да одише смирености, раздраганим тоновима, хладноћом или отуђеношћу. Она неприметно делује на ученике, њихово понашање. Успоставља се специфичан однос човека и објективне стварности. Стална могућност промене амбијента обезбеђује сагледавање исте појаве и процеса из више различитих аспеката у различитим околностима и различитим појавним облицима. Знања, вештине, способности, као и понашање ученика која се стичу у разноврсним амбијентима у непосредном додиру са природном и друштвеном средином, имају изузетан значај, јер се стичу искуственим путем, кроз непосредно учествовање ученика у разним процесима. (Анђелковић, С., 2008а). У аутентичном природном или друштвеном амбијенту настава је усмерена ка истраживању и стварању, што је битно разликује у односу на наставу која се стално организује у истом простору – школској учионици, чиме се значајно доприноси мотивацији ученика, развоју њихових потенцијала у складу са интересовањима. Учење изван учионице омогућава ученицима критичко посматрање, разумевање међусобне зависности природе и људи, упознавање основних научних принципа и развој знања о културној баштини.

Тематско планирање у функцији повезивања садржаја који се проучавају у природном или друштвеном окружењу ван школе

Коришћење ресурса из природне и друштвене средине имплицира промену у начину планирања наставе. Тематским планирањем превазилази се постојећа парадигма традиционалне школе у којој је настава подељена на предмете који често међусобно немају заједничких садржаја или и уколико их имају, међу њима није

остварена адекватна корелација. Таква међусобна издељеност и неусклађеност предмета и садржаја може довести до пропуста који се јављају у васпитно-образовној пракси. Пропусти се односе на неусаглашеност у временском смислу (уколико и постоје исти или слични садржаји они се из различитих предмета раде у различито време) или се јављају импровизације и пропусти преношења обавеза на наставника другог предмета, па се тако може десити да битне садржаје ученици или уопште не раде или рад површно, јер се очекује да ће из другог предмета то радити детаљније.

Тематско планирање омогућава превазилажење ових недостатака јер се базира на таквом приступу у коме се један исти садржај сагледава са више аспеката, тако што се примењује кроз неколико различитих тема и путем различитих облика. Ученици квалитетније и целовитије усвајају садржаје када се теме различитих предмета интегришу у једну целину. При том је важно остваривање хоризонталне корелације предмета у оквиру једног разреда. Теме могу повезивати различите садржаје једног или више предмета или образовних области, чиме интегришу на први поглед различита и разнородна знања и садржаје. Садржаји се конципирају тематски и повезују се у веће смисаоне целине. Наставник у зависности од ситуације на терену, интересовања ученика и планираних циљева врши избор и креира одређену тему.

Значајно питање у одабиру теме свакако је постојећа образовна понуда средине у зависности од које наставник глобално одређује теме и њихово трајање. Креирање тема за реализовање интегрисане амбијенталне наставе може бити условљено и постојећом актуелном ситуацијом, неким догађајем или акцијом која се реализује у непосредном окружењу. Теме могу бити везане за неке потребе локалне средине у којима је значајно укључивање ученика и школе као институције. На тај начин ученици се укључују у друштвени живот заједнице у којој живе и постају активни чланови који путем конкретног деловања утичу на мењање животног окружења. Ефикасна реализација интегративне амбијенталне наставе у многоме зависи од компетенција наставника, његовог ангажовања и личних и професионалних квалитета. Добар наставник може једну тему развијати кроз све наставне предмете или образовне области, водећи рачуна о циљевима и исходима за сваку школску годину. Различите тематске области могу се повезивати истраживањем неке занимљиве идеје, која има упоришне тачке у разним наставним предметима.

Природни и друштвени контексти за интегрисани, мултиперспективни приступ настави

У организацији наставе у аутентичном амбијенту потребно је максимално искористити ресурсе самог амбијента. На пример: специфичности самог амбијента у природи (њива, шума, језеро, бара, равница, воћњак, зоовертови, акваријуми, тераријуми), затим специфичности простора од историјског значаја (твђаве, ископине, музеји, изложбе, стари објекти, куће, етно-села), специфичне карактеристике културних, здравствених или индустријских простора (галерије, изложбе, позоришта, здравствене институције, домови, занатске радионице и сл.), као и карактеристике социјалних амбијената (село, град, приградско насеље, улице, тргови). На непосредан начин, у средини која је пуна подстицаја, међу животињама и биљкама, алатима, машинама, лабораторијском апаратуром, музејским експонатима, ученик се налази у мисаоно активном положају у коме посматра, упоређује, слуша, класификује, аргументује, повезује, експериментује.

„Кроз разноврсне васпитно-образовне активности у различитим амбијентима ученици стичу и проширују своја знања из различитих области, развијају специфичне вештине потребне за поједине предмете, нпр. развој способности за извођење једноставних експеримената, неке специфичне видове понашања попут заштите и

очувања животне средине, или одређене ставове – развој љубави према природи, развој експерименталног и истраживачког духа, развој интересовања за биљни и нживотњски свет, развој интересовања за науку и истраживање“ (Анђелковић, С., 2008стр. 118). У различитим амбијентима и разноврсним ситуацијама повећава се мисаона активност ученика са циљем примене постојећих знања у новом, другачијем животном контексту и новим животним ситуацијама. У таквим околностима ученици анализирају постојеће ситуације, дају предлоге, доносе одлуке, учевају проблеме и осмишљавају стратегије за адекватније решавање.

Настава географије даје широке могућности за примену холистичког, интегративног приступа у настави. Потпору за овај став налазимо и у (Миљановић, Д., 2010) савременим погледима на социо-еколошке системе који настају из интеракције социјалних и еколошких компоненти. Физичкогеографски и социо-економски системи у границама територијалних јединица функционишу као интегрисана целина.

За процес иновирања школе и њеног прерастања у функционалну васпитно-образовну установу, усаглашену са потребама друштва и потребама ученика, отвореност као димензија школског живота и рада има изузетан значај. Значајну подршку променама у школи и школском окружењу пружају савремени приступи и образовне концепције у којима се школа третира као отворена, флексибилна институција у односу на окружење у коме се налази. “Усред мултидимензионалности и динамичности животна средина као предмет истраживања снажно утиче на развој интердисциплинарних научних области, на интеграционе процесе у савременој науци“ (Радовановић М., 1977а у Миљановић Д., 2010). Према теорији системског приступа концепција школе као отвореног система пружа могућности за отварање школе као институције, како на нивоу саме установе, тако и у односу са непосредним окружењем. Код проучавања интегрисаних природних и социолошких система акценат се ставља на: „1. обрасцима и процесима који повезују људске и природне системе; 2. реципрочним интеракцијама и повратним спрегама (ефекти људи на природу и повратно, утицај природе на људе) и 3. разумевање узајамног деловања природних и људских компонената унутр једног нивоа, као и интеракције међу територијалним нивоима (како из локалних интеракција између мноштва чинилаца настаје феномен већих размера и обрнуто, његов утицај на локалне системе)“ (Liu у Миљановић, Д., 2010).

Географија као наставни предмет даје изузетне могућности за развијање холистичког, интегрисаног погледа на свет. Из концепта одрживог развоја који се залаже за холистички приступ просторним системима проистичу могућности географије као интегралне дисциплине. Као циљ изучавања географије у основним и средњим школама се осим схватања просторних односа и просторне распрострањености истиче и схватање интеграције и повезаности међу природним и друштвеним процесима и појавама, стицање географског процесног мишљења и интеграција и повезивање сродних садржаја из (биологије, физике, хрмије али и других предмета као што су српски језик, ликовна култура, математика). Сам положај географије омогућује истраживање комплексних проблема и међусобне интеракције природе и друштва. (Грчић, М., 2007). Кроз ичучавање географских садржаја ученици се упознају са различитим аспектима узајамног утицаја људи и природе. Велики број еколошких садржаја у основним и средњим школама имплицирају наставу ван учионице, најчешће у природном окружењу. Кроз интегрисану наставу која се реализује на локалитетима где ученик може да активно, непосредно учествује у акцијама и задацима на очувању животне средине (Јовановић, С., и др. 2010) ученици стичу ингормације о проблемима животне средине, развијају правилан однос према природним и антропогеним вредностима које их окружују, развијају позитивне емоције према окружењу, личну одговорност и свест о озбиљности проблема као и

начинима решавања. Nastava se odvija u životnom okruženju učenika, ona omogućava ostvarivanje povezanosti između različitih pojava i procesa, među kojima na prvi pogled ne postoje zajedničke dodirne tačke. Na taj način učenici схватају значај међусобне povezanosti mnogih procesa i pojava sa kojima se сусрећу у стварном реалном животу, што из скупеног учионочког простора у којима се уче садржаји појединачних предмета, често нису у могућности да остваре. Образовање на отвореном је препознатљиво као део искуственог образовања и користи искуствени приступ у физичком и менталном развоју ученика (Gair, 1997). Учењем и поучавањем у природним и друштвеним амбијентима користи се природа, заједница и људски потенцијал изван учионице као средство мотивације и обогаћивања курикулума школе (Fitzpatrick, 1968).

У прилог позитивним искуствима које остварује интегрисана амбијентална настава наводи се и чињеница да је негде 60 – тих година прошлог века из предагогије издвојена посебна област – зоопедагогија. Према наводима С. Анђелковић „зооуртови, ботаничке баште, природни резервати постају учионице на отвореном, где се реализују садржаји разних предмета прописаних планом и програмом, где се одвијају едукативно-истраживачке активности, креативне радионице, стваралачке активности, активности социјализације и ресоцијализације, спортско-рекреативне и друштвено забавне активности“ (Анђелковић, С., 2008 стр. 116). Наши етно паркови, насеља и споменици престављају изванредне амбијенте – музеје под ведрим небом за усвајање знања о прошлости региона, обичајима, предметима и људима који су живели на том простору. Етнографске вредности ових амбијентата су непроцењиве за стицање интегрисаних знања из традиционалне културе (или поједине њене делове) у области у којој се налазе. Музеји на отвореном могу да се поделе (Љиљана Грчић, 2010) на више начина што зависи од полазних основа аутора. Педагошки значај, посебно за децу основношколског узраста имају музеји који су класификовани према начину експонирања: музеј-село, музеји-градови и места; сеоски и градски музеји „ин ситу“ укључујући и екомузеје; етнографски музеји, грађевински резервати: сеоски, градски, занатлијски, индустријски; централни музеји, регионални музеји, локални музеји. Најзначајнија предност природних и друштвених ресурса (паркови, ливаде, шуме, зоо-уртови, етно села, њиве, музеји, институције локалне заједнице), у односу на наставу која се организује у учионици свакако је коришћење *аутентичног амбијента* у циљу учења и стварања система знања. Настава у специфичним друштвеним окружењима (музеји, културно-историјски простори, институције,) пружа повољне могућности за различито деловање у циљу неговања културе и традиције, развој сопственог културног идентитета, као и упознавање и поштовање других култура, што у процесу васпитног деловања има велики значај. Сматра се да амбијентално учење представља најадекватнији простор за упознавање света који ученике окружује.

Процес интегрисане наставе пружа изузетне могућности за развој мултиперспективности, јер се у процесу реализације наставе у аутентичним амбијентима омогућава упознавање са различитим приступима у пручавању неког проблема. На тај начин ученици се у ваншколским амбијентима упознају са садржајима у области природних или друштвених предмета, које могу проучавати и анализирати са више различитих аспеката. Наиме, током упознавања са планираним садржајима отварају се питања која омогућавају сагледавање појединих процеса или појава из више перспектива. Тако се исти садржај, односно иста тема, може обрађивати са антрополошког, културног, историјског или утилитаристичког становишта. Сагледавањем наставних тема са више аспеката у природним, аутентичним амбијентима, код ученика се развијају способности за различите

приступе у решавању проблема, што је значајно за развој критичког мишљења и развоја нових идеја за истраживање.

Стварање услова за развој критичког мишљења у процесу наставе представља актуелан и важан задатак у процесу реформисања школе. Тим пре што је познато да је „ критичко мишљење, освешћено, евалуативно мишљење осетљиво на контекст “(Плут, Д и сар. 2000:6). У том смислу повољни услови у аутентичним амбијентима битно доприносе развијању критичког мишљења, које се испољава кроз постојање критичког става, али и радозналости, толеранције у односу на друге и отворености за нове идеје. Са аспекта мултиперспективности развој критичког мишљења има посебан значај, јер подразумева способност децентрације, што омогућава да се једна појава, или проблем сагледа из више различитих углова, при чему је важно да се препознају и уваже мишљења других. Уважавање другачијих мишљења и прихватање различитих могућности и приступа у решавању проблема указује на функционалну вредност критичког мишљења.

Оријентација ка мултиперспективном приступу у процесу наставе потенцира стварање стимулативних услова за развој креативног мишљења, за које природни, аутентични амбијенти пружају изузетне могућности. Сам боравак у разноврсним амбијентима, постојање разноврсних ситуација, постављање различитих врста задатака и захтева ствара повољне услове за развој особина и способности које су значајне за креативност, попут флуентности, флексибилности, оригиналности. Подстицањем ученика на коришћење различитих приступа у решавању проблема, на откривање веза између појава и процеса отвара се могућност за развој креативности као особине и става. У том смислу, значајно је да се током реализовања амбијенталне интегративне наставе развија позитивна клима, средина која пружа могућност за продукцију већег броја различитих идеја које се могу преиспитивати, анализирати и мењати на различите начине и користити у разноврсним ситуацијама. Развој креативног мишљења је вишеструко повезан са тенденцијом мултиперспективности у школи, јер подразумева отвореност за различита сазнања, нова искуства, оригиналне идеје. Разматрајући презентоване садржаје са различитих аспеката и у разноврсним амбијентима, ученицима се отварају нове могућности за анализу, пручавање и истраживање одређених тема.

Савремене тенденције трансформације школе у отворену институцију, подразумевају њену отвореност за сву децу, без обзира на постојање индивидуалних разлика. Ово се посебно односи на категорије деце која су са маргина друштва: деце из материјално и културно депривираних средина, деце са сметњама у развоју, ромске деце, која су до сада углавном, само деклеративно имала право на образовање. Њиховим укључивањем у школе могу се остварити значајни ефекти како у образовном, тако и у васпитном погледу, а сама школа може остварити своју компензаторску функцију. У том смислу интегрисана настава у различитим амбијентима нуди нове могућности да укључивање ове деце у процес образовања и интеграцију у непосредно друштвено окружење.

Наставник и мултиперспективни приступ у интегрисаној настави

Димензионирање, интезивирање наставе зависи и од промене односа на релацији наставник – наставни садржај - ученик. Трансформација дидактичког троугла полази од промењене улоге наставника. (Живковић, Љ., и др. 2010). Ширење наставног контекста на природну и друштвену средину ван школе у великој мери се базира на променама у улогама наставника. Променама у улогама наставника може се дати значајан допринос у превазилажењу предрасуда и отпора у односу на прихватање иновативних поступака у наставном раду. У том смислу може се говорити

о измењеној улози наставника и васпитно- образовном деловању на најмање два могућа нивоа:

- у настави - увођењем тематског планирања и мултиперспективног приступа у наставу, у циљу примене нових модела наставе попут интегрисане, наставе ван учионице
- у слободним активностима – планирањем и реализацијом таквих врста активности које ће пружити подршку активностима које се изводе ван учионице.

Положај наставника у процесу реализације интегрисане амбијенталне наставе, битно се мења, прелазећи из доминантне позиције у позицију која омогућава индиректно деловање, а самим тим и већу одговорност и ангажовање ученика. О значају увођења тематског планирања у настави већ је било речи на почетку рада, зато ће у даљем тексту пажња бити посвећена улози наставника у реализацији наставе коришћењем приступа мултиперспективности. Један од значајних предуслова за успешно планирање и реализацију наставе у различитим амбијентима је оспособљеност наставника за примену мултиперспективног приступа у процесу наставе. Примена мултиперспективног приступа, значајна је пре свега са аспекта развоја критичког мишљења и креативности, неопходних младима за укључивање у живот савременог друштва, друштва знања и учења. Имајући у виду да интегрисана настава у различитим амбијентима пружа изузетне могућности за остваривање мултидисциплинарности, веома је значајно да наставници негују и развијају такав приступ у свакодневном наставном раду. Значај оваквог приступа огледа се посебно у развоју способности ученика за анализу, класификацију, развој дивергентног и критичког мишљења. Савременији приступи настави у којима се знање гради, конструише као систем који је у сталном процесу трансформације, битно мењају позиције ученика и наставника. У процесу конструкције система знања ученици имају активну улогу, док је улога наставника више сведена на креирање стимулативног окружења, праћење и развој интересовања ученика. У савременим приступима учењу и настави предност се пружа искуственом учењу и коришћењу природних ресурса у циљу долажења до знања. Организација различитих активности за ученике у слободној и демократској атмосфери пружа могућности за испољавање индивидуалних потенцијала, интересовања и потреба.

Мултиперспективни приступ у настави у складу је са савременим тенденцијама везаним за инергративну оријентацију којом се тежи ка остваривању целовитог, холистичког приступа у сазнавању процеса и појава. На тај начин потенцира се интердисциплинарност у изучавању наставних садржаја, што ученицима омогућава изградњу система знања. Сматра се да у коришћењу овог приступа наставник има пре свега *интеграцијску улогу*, односно од њега се очекује да повеже у јединствену целину садржаје које ће презентовати ученицима, а који ће бити обликовани тако да приказују проблем са различитих аспеката: културолошког, историјског, антрополошког и др. Мултиперспективни приступ омогућава стварање шире слике о теми која се проучава и разноврсних могућности за развијање теме у различитим правцима. Остваривање мултиперспективног приступа у настави и успешност реализације интегративне улоге наставника зависи од више фактора, пре свега наставникове професионалне припремљености, мотивације и спремности да се додатно усавршава. Такође, значајну улогу има и сама личност наставника, спремност за иновације, иницијатива за сазнавањем новог и примена у пракси, ентузијазам и професионална радозналост за мењање и усавршавање сопствене праксе.

Поменуте особине и карактеристике наставника подједнако су, можда чак и у већој мери неопходне када је у питању рад наставника ван учионице, односно за планирање, организацију и реализацију интегрисане наставе ван учионице.

Ангажовање наставника за реализацију активности ван учионичког простора може у значајној мери допринети иновирању школе у целини. У организацији наставе ван учионице, пожељно је полазити од интересовања самих ученика, која се даље могу развијати у контакту са средином, која је пуна образовних и васпитних подстицаја. У том смислу улога наставника је веома сложена, јер се његов задатак не завршава само на праћењу интересовања, већ и на њиховом буђењу и развоју, јер се интересовања код деце често обликују тек након првих искустава са одређеном појавом или процесом, у датој ситуацији у директном контакту са одређеном средином, биљком, животињом. Анимирањем ученика за укључивање у наставне активности у аутентичним амбијентима омогућава се својеврсно васпитно деловање у циљу развоја кохезивности на нивоу одељенског контекста. Укључивањем ученика у процес амбијенталне наставе без обзира на разлике које међу њима постоје, омогућава се мењање школске атмосфере у смеру развоја заједништва и осећања припадности и уважавања различитости. Настава у аутентичним амбијентима пружа изузетно велике могућности за деловање у остваривању васпитне функције школе, јер пружају прилику да се свако дете активно укључи, испољи своје потенцијале и искаже сопствене специфичности. У том смислу веома је значајна улога наставника, као креатора, организатора и реализатора васпитног процеса. Од наставника, његовог ангажовања и личних склоности зависи у којој мери ће и на који начин бити организоване разноврсне активности које ће допринети интеграцији деце у процес реализовања оваквог вида наставе. Значајну улогу у креирању позитивне атмосфере за прихватање различитости има наставник. Његова улога у том процесу је незаменљива, својим односом, понашањем, ставом, он утиче на остале ученике у смеру развоја позитивног односа и прихватања у одељење деце која су другачија. Од става наставника у великој мери зависи како ће дете које је различито, бити прихваћено у одељењу, разреду, школи. У том смислу веома је значајна отвореност наставника за нове идеје, уважавање предлога, ставова и мишљења ученика за избор активности које ће се одвијати у ваншколским амбијентима. У склопу сложених захтева који се постављају наставнику у вези његових компетенција, значајно место заузима захтев који се односи на флексибилност наставника. Остваривање овако дефинисаног захтева подразумева да сам наставник у свом раду има довољан фонд знања и потребан сензибилитет за промене у наставном раду, односно да активности планира, реализује прилагођава конкретним потребама ученика и у складу са условима које нуди конкретно окружење.

За разлику од атмосфере на часу која је углавном детерминисана вредновањем и оценама, наставу у природном и друштвеном окружењу одликује позитивна атмосфера која погодује испољавању специфичних потенцијала које ученици имају, пружа могућност за нове идеје, нова интересовања и постизање успеха без обзира на разлике у потенцијалима које међу децом постоје. У том делу, веома је важно поменути улогу наставника од кога се очекује да пронађе праву меру и открије сличности које повезују елементе различитих култура, да на адекватан начин упозна ученике са њима и тиме учини почетни корак у превазилажењу разлика. При том је од посебног значаја став и понашање самог наставника, јер он представља узор, модел за ученике. Пожељно је да у реализовању амбијенталне наставе буде укључен што већи број ученика, чиме се потенцира улога наставника као аниматора, који активно ради на промовисању разноврсних активности и стицању знања у различитим амбијентима.

Различитим врстама активности и повезаним садржајима разних области и тема које су усклађене са интересовањима ученика, обезбеђује се учешће већег броја ученика у реализовању наставних активности ван учионице.

Интергративна улога наставника захтева повезивање целокупног школског амбијента у једну целину, односно повезивање свих подсистема у школи у циљу

ефикаснијег васпитног деловања. Са тог аспекта пожељно је да целокупно деловање у школским активностима буде прожето идејом позитивних промена у наставном раду, чиме се између осталог, повратно доприноси развоју целовитости школе са свим њеним специфичностима. За развој интегрисане наставе ван школе неопходна је отвореност школе према средини у којој се налази, односно конкретно према локалном окружењу. Непосредни партнери школе у процесу отварања су родитељи, који су најзаинтересованији за децу, њихово васпитање и образовање, а затим и остали актери из непосредног окружења. Успостављањем функционалне сарадње са актерима из локалне средине, стварају се могућности за реализацију наставе, уз уважавање специфичности и карактеристика локалног окружења. Организација и реализација интегрисане наставе ван учионице захтева додатно ангажовање наставника. Наставник има сложен задатак да одабиром савремених дидактичких стратегија за остваривање циљева и задатака осмишљава и креира различите методичке сценарије. Креирањем различитих наставних ситуација ван учионице, наставник код ученика изазива повећано интересовање и мотивацију. При том наставник свакако мора полазити од савремених теорија учења и развоја у којима се наглашава значај искуственог учења, односно учења кроз лично, непосредно доживљавање околине. Важан задатак наставника је интегрисање садржаја, за шта је неопходна добра сарадња са осталим наставницима и педагошко-психолошком службом. На тај начин иде се у сусрет савременим настојањима школе којима се промовише тимски рад. Повезивање и усклађивање тема у великој мери зависи од умешности самог наставника, његове посвећености и мотивације за рад. У том сегменту значајно да је сам наставник буде оријентисан ка увођењу промена које ће побољшати његов рад. Такође, неопходно је на нивоу саме школе неговати и развијати потребу за сталним иновирањем наставног процеса, као и осталих школских активности. Предуслов за остваривање промене какву представља настава ван учионице је компетентан наставник, који се одликује отвореношћу за ново, дугачије, наставник који је спреман да заједно са ученицима мења традиционалне обрасце деловања и успоставља нове примереније ученицима и самом окружењу.

Закључак

У складу са развојем друштва стварају се нове образовне потребе појединаца, на које школе, као званичне друштвене институције намењене васпитању и образовању, треба да пруже адекватан одговор. Актуелна очекивања друштва школу стављају пред нове изазове у којима све чешће доминира захтев за реформисањем школе. Реформски процеси у школи намећу потребу за мењањем школског контекста у смислу редефинисања циљева и задатака, метода и облика рада, успостављања нових стратегија учења и поучавања. Имајући у виду да настава заузима централно место у школи, веома су значајне промене које се одвијају у овом сегменту.

Савремени приступи настави засновани на конструктивистичким теоријама, полазе од става да знање представља конструкцију - систем који је у сталном процесу трансформације. У складу са таквим приступом, неопходне су промене у организацији наставног процеса у којима се, између осталог, мењају улоге и полагаја наставника и ученика. У процесу осавремењивања школе у настави се, у складу са савременим приступима, предност пружа искуственом учењу и коришћењу природних и друштвених ресурса у настави.

Наставом која се одвија ван зидова учионице у различитим природним амбијентима или установама и социјалним амбијентима локалне заједнице промовише се холистички приступ у процесу учења и поучавања, чиме се уносе

значајне новине у наставни процес. У савременој организацији наставе овакав вид наставе заузима значајно место, као саставни део иновирања школе као институције.

Оно што природне и друштвене ресурсе чини педагошким простором је могућност тих простора са у садржинском, програмском и дидактичко-методичком смислу представљају идеалан оквир за практиковање разноврсних стратегија учења и поучавања. Коришћење ових ресурса у педагошке сврхе има низ предности које су у складу са савременим приступима настави и учењу у школском контексту. У том смислу, препознавање потенцијала природних и друштвених ресурса и њихово коришћење у смислу иновирања васпитно-образовне праксе представља занимљиво, али недовољно истражено подручје научног и стручног истраживања, а овај рад представља покушај да се осветли значај природних и друштвених ресурса у функцији интеграцијског и амбијенталног приступа у иновирању функција школе.

Литература

- Анђелковић, С. (2008): Integrated environmental tuition, U *Contemporary intentions in education*, Vol.2, (111-117), Skopje: University „St.Ciril and Methodius“, Faculty of Pedagogy “Ss. Climent of Ohrid” Skopje.
- Анђелковић, С. (2008а): Integrated environmental tuition an example of holistic approach to education. У *II Balkan Scientific Conference The Science, the Education and the Art in 21 Century*, (114-120), Благоевград, Булгарија: Сјюз на Учените в Българиа клон Благоевград.
- Анђелковић, С. Д. Бојковић (2009). Holistic and contextual learning and teaching in diferent environments in new educational paradygm, У *Зборник радова Школа по мери*, (33-44), Медулин: Свеучилиште Јуре Добриле у Пули.
- Fitzpatrick, C.N. (1968). *Philosophy and goals for outdoor education*. Unpublished doctoral thesis. Colorado State College, CO.
- Грчић, Ј. (2010). *Гласник српског географског друштва*, 90 (3), 127- 140.
- Грчић, М. (2007). Научна актуелност и практичне функције географије у Србији. У *Зборник радова са Првог конгреса српских географа*, књ. I. Београд: Српско географско друштво, 49-57.
- Gallopin, G.C. (2006). Linkages between vulnerability, resilience, and adaptive capacity. *Global Environmental Change*. 16 (3), 293-303.
- Gair, N.P. (1997). *Outdoor education*. London: Cassell
- Миљановић, Д. (2010). Осврт на комплексни приступ проучавању интеракција човек (друштво) – природа. *Гласник Српског географског друштва*, 90(2), 109-124.
- Миљановић, Д. (2007). Комплексност еколошких проблема: теоријско-методолошка разматрања. *Гласник српског географског друштва*, 87 (2), 187-198.
- Јовановић, С. Живковић, Ј. и Анђелковић, С. (2010). Садржаји о заштити животне средине у уџбеницима географије за основну и средњу школу. *Гласник Српског географског друштва*, 90 (1), 347-362.
- Јовановић, Б. и сар. (2006). Школа и школски систем. *Школска педагогија*, Ужице, Бања Лука: Учитељски факултет, Филозофски факултет.
- Живковић, Ј. Јовановић, С. и Ивановић, М. (2010). Функционална повезаност дидактичких елемената у настави географије, *Гласник Српског географског друштва*, 2010, ХС, (2), 247- 254.
- Љешевић, М. (2000): *Теорија и методологија животне средине*. Београд: Географски факултет.
- Плут, Д. и сар. (2000). *Култура критичког мишљења – приручник за развој критичког мишљења у школи*. Београд: Институт за психологију, МОСТ.
- Радовановић, М. (1977а). Теоријско методолошке основе и практични циљеви географског истраживања животне средине. У *зборнику радова са X Јубиларног конгреса географа Југославије*. Београд: Савез географских друштава Југославије, Српско географско друштво.
- Радосављевић, Р и Радовановић, М. (1990): Интеграција наука и животна средина. У: *Екологија и географија у решавању проблема животне средине*, Посебна издања, 69, Београд: Српско географско друштво, 169-177.
- Станисављевић – Петровић, З. (2010). Развој мултикултуралности у школском контексту. *Образовање, личност и рад*. Ниш: Филозофски факултет, Депарتمان за психологију, Центар за психолошка истраживања.
- Станисављевић-Петровић, З. (2010а). Промене у инисијалном образовању педагога за рад и предшколским установама. *Настава и васпитање*, бр 1, NV год. LIX. Београд: Педагошко друштво Србије, стр.101-116.
- Станисављевић-Петровић, З. (2011). Породични односи као део васпитног контекста у условима сиромаштва. *Педагогија* бр. 1. год. LXVI. Београд: Форум педагога Србије и Црне Горе, стр.60-70.

THE IMPORTANCE OF THE NATURAL AND SOCIAL RESOURCES IN THE FUNCTION OF THE INTEGRATIONAL AND AMBIENTAL APPROACH WITHIN THE SCHOOL FUNCTION INNOVATION

SLAĐANA ANĐELKOVIĆ¹ * ZORICA STANISAVLJEVIĆ-PETROVIĆ²

¹ Univerzitet u Beogradu – Geografski fakultet, Studentski trg 3/3, Beograd

² Univerzitet u Nišu - Filozofski fakultet, Departman za pedagogiju, Ćirilo i Metodije 2, Niš

Summary: In work, different possibilities are considered, which are offered by natural and social resources with the goal to change and modernize the teaching outside of the classroom in different environments. Modern teaching is based on the holistic, integrated approach in which the knowledge is viewed as a complete system in a constant process of transformation. Thus, the importance of the environment is asserted, the importance of the ambient in which the teaching process is being conducted. Authentic environment (natural and social resources) in which the teaching is realized, outside of the classroom, creates possibilities for learning through active working methods, independent research, exploration and noticing the relationships and connections. Teaching in the authentic environment offers a series of advantages for both the students and teacher-partners in the process of constructing a knowledge system. Using the resources and modern complex integration approach within the existing educational practice can significantly influence the modernization and innovation of the educational process, and can make the school, as a basic educational institution, a more suitable and more attractive for the generations to come.

Key words: natural and social resources, school, changes, integration, ambiental education

Introduction

The development of modern technologies influences the changes in the social life more and more, and thus influences the changes in the social institutions. Changes in the social environment reflect directly on the work of the social institutions, changing their positions, roles and functions. Under the influence of changes in the social environment, educational needs of an individual and the society as a whole are changed, which inevitably leads to the changes in the work of the educational institutions. Social educational institutions, primarily the schools, are set before new challenges and changes which need to give adequate answers to the ever changing society. In accordance with modern needs of the society, changes today represent an integral part of the educational reality. Changes in schools largely follow the changing of the global social system, and are conditioned by the whole social context. In the process of reforms and changes in the school, there happens a redefining of the existing goals and tasks, changing of methods and work forms, and the development of new strategies in the educational process. Important changes are present on the level of the institutions themselves, whereas a school, a traditional and hierarchically set institution, aims to transform into an open institution, flexibly set, and primarily,

---

* slandjelkovic@gmail.com

The work originated as a part of the “Models of assessment and strategies of upgrading the quality of education in Serbia”(179060) and “Tradition, modernization and national identity in Serbia and the Balkans in the process of European integrations” (179074) projects, which are financed by the Ministry of science and technological development of the Republic of Serbia.

coordinated with the needs of its students and the immediate surroundings in which it is situated. Introducing the changes into the school, its structure and the way of organizing the activities within contributes to the changing of the existing school profiles as an institution, and creating a new, more flexible and open system, in which the needs of the society, the students and the parents are going to be adequately coordinated.

Changes of the social and school context as a precondition of future development and innovation in schools

It is known that schools as social institutions have the longest tradition in systematic and organized acting upon the development of a personality. Viewed in an historical context, the place and the role of the school, its organization and functioning have been, substantially, conditioned by the social context, which shows the special connection between the school and society. In its historical development, the school has always shared the fate of its social environment, but the point of education in schools has always stayed the same: transfer of the heritage of human experience, culture and work to the younger generations, with the goal of their training for adequate social functioning. Changes in the social context have, indirectly or directly, influenced the running of the school, so that with the changing of the society, the school changed, as well. However, it should be noted that the relationship between the school and the society is not one-sided, but there are omni-directional influences, which are interconnected. Starting with these basic goals and tasks that the school is accomplishing, it can be concluded that the school, in regard to the social environment, can have a progressive role. The school can realize such a role only if it is in a constant process of changing, because only from those positions can it become a factor and a carrier of the changes in its immediate surroundings. During its development, the school, as an educational social institution, has always followed the development of the society, and has changed in accordance with social needs and goals. School today, even though it itself is in the process of changing, is heavily influenced by general social circumstances which are mirrored in the “intensifying of socio-economical crises, poverty, transition, and the collapse of the system of values” (Stanisavljević-Petrović, 3., 2011, p. 60). Basic condition for the exercising of the progressive acting of the school is its openness and readiness for changing of itself. According to the comprehension of some authors, the most intense critics of the school are towards its tightness, its decontextualisation from actual, real life. The conception of education within a traditional school is labeled as the “authoritative education”, the “book school”, the “school of drilling and obedience” etc. (Jovanović, B., etc. 2006, p. 33). The fact that the school has a long tradition, a certain regime and rhythm of realization of activities, as well as the fact that traditionalism is present in the schools today, makes the school receive numerous critics. Critics which are made about the school say that it is old-fashioned, that it uses obsolete working methods, that it is not synchronized with the needs of modern students, that it does not give the adequate education for living in a modern society. “Traditional system of education is based on possessing the information and facts ignores the living needs of individuals, their development and a right to a choice.” (Stanisavljević-Petrović, 3., 2010, p. 104).

Within the scientific and expert circles the changes, which are necessary for a school to become a modern institution in which functional knowledge is gained and capacities for a lifetime education is developed, are more and more often considered. According to (Stanisavljević-Petrović, 3., 2010a), “connecting and opening of the school towards the local environment and natural resources represents an important question, the resolution of which is depended upon by many aspects of a school life and work, as well as positioning of the school, as an educational institution, within the society“. In that sense, there is a need for changing not only a school as an institution, but the complete school

context. The changing of the school context represents an necessity of the time in which we live in, and an important demand on the road towards the society of knowledge and studying. The school context signifies a whole, unique system which is comprised of a large number of subsystems. One of them are natural factors, i.e. natural surroundings of the school, then physical environment: the space, school buildings, courtyard and social surroundings. The innovative approaches encompass all aspects of school life and work, teaching, as well as extracurricular activities.

Having in mind that the teaching represents a central school activity, the biggest number of innovations pertains to the teaching process. Increasingly, the demands are put forward for the process of teaching to be innovated in such a way that it prepares the young people better and more successfully for active life and work in the immediate surroundings. Thus, it is strived to make the education an important part of the living context of students and make it an integral part of the environment in which the children are living. Accordingly, it is necessary to open the school and connect with the interested actors in the local community, where it is enabled that the process of education is richer, fuller and more appropriate to the students, their needs and interests. The carrying out of the teaching in the authentic, natural or social ambient gives the students a possibility to gain the knowledge in a direct way, by experiencing, whereby the students are encouraged to do independent research, in a more democratic environment, whereas different communicational ties and relationships are encouraged.

Integrated, ambient approach in education as a postulate for school changing

Traditional organization of the education in classroom has a number of limits and faults, which is why it mostly criticized as such. In essence, the organization of the educational processes in the classroom is mostly based on using the traditional working methods and the dominant position of the teacher. Knowledge is usually gained in the classroom through transmission, which implicates a frontal method of work, in which the students' role is mostly passive. Modern tendencies in school development point out that the respect for child's personality, appreciation of his potentials and interests and the development in accordance with his needs and possibilities come first.

Unlike traditional education, integrated ambient teaching promotes qualitatively different ways of gaining knowledge, with more dynamism, interdisciplinarity and a holistic approach in the process of teaching and education. Within the educational process, children are enabled to connect the formerly acquired knowledge with the new, through experiential learning and independent research in the immediate surroundings. With such working methods more high-quality steps are made in the teaching process, the student becomes the center of the educational work, the teacher is no longer the only knowledge source, but, through promotion of alternative knowledge sources, the students develop a greater independence in work and study. Understanding a region as a complex system of the natural and social environment which is created from the interaction of social and economic components (Lješević, M., 2000; Miljanović, D., 2007; Miljanović, D., 2010; Radosavljević, R. i Radovanović, M., 1990; Gallop G.C., 2006) represents a basis for an integrated, complex approach to teaching and usage of natural and social resources for educational purposes. Activities which are organized in different ambients enable students to, through various interdisciplinary and interactive activities and contents, *expand knowledge, skills, abilities, attitudes and values*. The students develop a critical stance towards the shown facts; the curiosity and creativity are encouraged. Educational contents outside the classroom enable the students to develop critical thinking, understanding of interconnection and dependence between the nature and people, and exploring the cultural heritage.

The education in natural and social ambients outside the school starts with holistic approach position, where children *experience the reality as a whole*, which is in compliance with the characteristics of child development (Anđelković, S., 2008). Having in mind the demands of the holistic approach in the education outside the classroom, the students have a chance to explore, analyze, connect, find ways in which different things are related, and thus *create their own system of knowledge by themselves*. Natural and social environment as the out-of-school classrooms enable that the children develop approaching a problem from more perspectives, i.e. to develop and nourish *the universality and versatility* in children, and seeing the problems from different points of view, reaching the solution to the problem in different ways. Children, their nature being such, have the need to move, be active, curious, to explore, analyze, and ask questions. In accordance with that, the children *in the authentic environments* see, find and solve problems creatively, which *makes the teaching different, more interesting and livelier*, which opens possibilities for joining of the student's knowledge and skills into a single interdisciplinary structure which is in a process of constant transformation and changing.

The environment can be "luring" and inspiring, (Greenman, according to Anđelković, S., 2009) encouraging and calling to action, it can release calmness, gleeful tones, coldness or alienation. It affects the students and their actions without them noticing. It establishes the specific relationship between the man and the objective reality. A constant possibility of ambient change ensures the perception of the same phenomena and processes from more different aspects in various circumstances and various manifestations.

Knowledge, skills, abilities, as well as students' behavior which are gained in diversified ambients, in the direct contact with the natural and social environment, have immense importance, because they are gained by experience, through direct involvement of the students in the various processes (Anđelković, S., 2008a). In the authentic natural or social ambient, the teaching is oriented towards exploration and creation, which is essentially different from the teaching which is constantly organized within the same environment – school classroom, whereby the students' motivation and developing of their skills in accordance with their interests is greatly encouraged. Learning outside the classroom allows students to critically observe, understand interdependence of nature and people, know basic scientific principles and develop knowledge about the cultural heritage.

Thematic planning in the function of connecting the contents which are studied in the natural or social environment outside of the school

Using of the resources from the natural and social environment implies a change in the way the teaching is planned. With the thematic planning, the existing paradigm of traditional school in which the education is divided into subjects which usually do not have common content, or if they do, they are not adequately correlated, is overcome. Such interdividedness and non-coordination of subjects and contents can lead to omissions which occur in the educational practice. Omissions pertain to conflicts in the sense of time (if there are same, or similar contents, they are done in different subjects and at different times) or improvisations and omissions to give the obligation to another subject teacher occur, so it can happen that the students do not even do the important content, or they do it superficially, because they are expected to do it more in another subject. Thematic planning allows overcoming of such faults, because it is based on such a principle where one and the same content is viewed in different aspects, by applying it through a few different subjects and through different manifestations. The students gain the knowledge better and more comprehensively when the themes of different subjects are integrated within a whole. It is important, at that, to establish a horizontal correlation of subjects within one grade. Themes can connect different contents of one or multiple subjects and educational areas, whereby, at

first sight different and diverse, knowledge and contents are integrated. Contents are conceived thematically and are connected into a bigger meaningful whole. The teacher, depending on the situation in the field, students' interests and planned goals, makes a selection, and creates a certain theme. An important question in the choosing of the theme is most certainly the existing educational offer of the environment, depending on which the teacher can globally set the themes and their duration. Creating the themes for realizing an integrated ambiental education can be also conditioned by the existing actual situation, some event, or action which is being realized in the immediate environment. Themes can be tied to certain needs of the local community, in which it is important to include the students and the school as an institution. That way, the students are included in the social life of the community within which they live, and they become active members who influence the changing of the living environment by the means of concrete acting. Effective realization of the integrative ambiental teaching depends greatly on teacher's competences, his engagement, and personal and professional qualities. A good teacher can develop one theme through all the educational subjects, or educational areas, taking care about the goals and outcomes for every school year. Different thematical areas can be connected with the research of some interesting idea, which has focal points in different educational subjects.

Natural and social contexts for an integrated, multi-perspective approach to teaching

In the teaching organization in an authentic ambient, it is necessary to use the resources of the ambient to the maximum. For example: the specificities of the ambient in the nature (the fields, woods, lakes, ponds, meadows, orchards, zoos, aquariums, terrariums), then the specificities of the area of historical value (the fortresses, excavations, museums, exhibitions, old objects, houses, ethno-villages), specific characteristics of the cultural, health and industrial areas (the galleries, exhibitions, theatres, health institutions, homes, workshops, and similar), as well as characteristics of the social ambients (the villages, cities, suburbs, streets, squares). In the direct way, in the environment which is full of encouragement, among the animals and the plants, the tools, machines, laboratory apparatuses, museum exhibits, the student is situated in an intellectually active situation, in which he observes, compares, listens, classifies, arguments, connects and experiments.

“Through various educational activities in various ambients, the students gain and expand their knowledge in different areas, develop specific skills, necessary for certain subjects, for example, the development of the ability to conduct simple experiments, some specific forms of behavior, like protection and preservation of the living environment, or certain stances – development of love towards nature, development of the experimental and researching spirit, development of interests for the herbal and animal life, development of interests for science and research” (Anđelković, S., 2008, p. 118). In different ambients, and different situations, the intellectual activity of the student increases, with the goal to apply existing knowledge in the new, different life context and new life situations. In such circumstances, the students analyze the existing situations, share suggestions, reach decisions, notice the problems, and form strategies for a more adequate solution.

Geography teaching offers wide possibilities for the application of the holistic, integrative approach to teaching. We find the backing for this even in (Miljanović, D., 2010) modern views on the socio-ecological system which are created from interaction of social and ecological components. Pshysio-geographical and socio-ecological systems within the borders of a territorial units function as an integrated whole.

For the process of innovating the school and its transformation into a functional educational institution, synchronized with the needs of the society and the needs of the students, the openness as a dimension of a school life and work has immense importance. Important support to the changes are given to the school and the school environment by the

modern approaches and educational conceptions in which the school is treated as an open, flexible institution, in relation to the environment in which it is situated. "In the midst of multidimensionality, and dynamicity, the school environment as a subject of research greatly influences the development of the interdisciplinary science areas, and the integrational processes in the modern science" (Radovanović, M., 1977a and Miljanović, D., 2010). According to the theory of systematic approach, the conception of the school as a open system opens possibilities for opening the school as an institution, on both the level of the institution, and in the relations with the immediate surroundings. When studying the integrated natural and social systems, special attention is paid to: "1. patterns and processes which connect the natural and humans systems; 2. reciprocal interactions and feedback (effects of people on the nature, and vice versa, the influence of the nature on people) and 3. understanding of the interaction between the natural and human components within a level, as well as the interaction between the territorial levels (how the phenomenon of bigger scales is created from the local interactions, and vice versa, its influence on the local systems)" (Liu in Miljanović, D., 2010).

Geography as a teaching subject offers exceptional possibilities for development of a holistic, integrated view of the world. From the concept of sustainable development, which advocates a holistic approach to the spatial systems, there come the possibilities for geography to be an integral discipline. Besides understanding spatial relationships and spatial prevalence, understanding of integration and connection between the natural and social processes and phenomena, gaining geographical processing thinking, integration and connecting of related content from biology, physics, chemistry, but also other subjects like language, arts and mathematics are also pointed out, as the goal of studying of geography in elementary and high schools. The position of geography itself enables researching complex problems, and mutual interaction of nature and society. (Grčić, M., 2007). Through studying of the geographical contents, the students are getting familiar with different aspects of interaction of humans and nature. A large number of ecological contents in elementary and high schools imply the teaching outside of the classroom, mostly in the natural environment. Through integrated teaching, which is realized on the localities where the student can actively and directly participate in the actions and tasks for the preservation of the living environment, students get information about the problems of the living environment, develop a correct stance towards natural and anthropogenic values which surround them, develop positive emotions towards the environment, personal responsibility and conscience about the seriousness of the problems, as well as the ways to solve them. The teaching is held in the students' living environment, and it allows realization of the connection between different phenomena and processes, among which there is no connection, at the first glance. That way, the students understand the importance of interconnection of a lot of processes and phenomena which they encounter in the real life, which they cannot do in the cramped classroom space in which the contents from individual subjects are learned. Education in the open is recognizable as a part of the experiential education, and it uses the experiential approach in the physical and mental development of the student (Gair, 1997). By learning and teaching in the natural and social ambient, the nature, community and human potential are used outside of the classroom as a means for motivating and enriching the curriculum of a school (Fitzpatrick, 1968).

In favor of the positive experiences which the integrated ambiental education accomplishes, the fact is stated that somewhere around the 60s in the last century a special area has been separated from pedagogy – zoo-pedagogy. According to the statements of S. Anđelković, "the zoos, botanical gardens, natural reservations become the classrooms in the open, where the contents of different subjects, which are provided in the plan and program, are being realized, where educational-researching activities are realized, and also creative workshops and activities, activities of socialization and resocialization, sport and recreation

and socially entertaining activities” (Anđelković, S., 2008, p116). Our ethno-parks, villages and monuments represent extraordinary ambients – open-sky museums for acquiring knowledge about the past of the region, customs, objects and people who have lived in that area. Ethnographic values of these ambients are priceless for acquiring integrated knowledge in traditional culture (or some parts of it) of the area they are in. Museums in the open can be separated (Ljiljana Grčić, 2010) in more ways than one, which depends on starting bases of the author. The pedagogical importance, especially for the children of the elementary level, is put on museums which are classified according to the way of exhibition: village-museum, city-museums and places; village and city museums “in situ” including eco-museums; ethnographical museums, building reservations: rural, urban, artisan or industrial; central museums, regional museums and local museums. The most important advantage of natural and social resources (parks, meadows, forests, zoos, ethno-villages, fields, museums, institutions of local community), in relation to the teaching which is organized in classrooms, is certainly the using of *authentic ambient* with the goal to study and create a system of knowledge. Teaching in specific social surroundings (museums, cultural and historical regions, institutions) offer favorable possibilities for various acting with the goal of nourishing culture and tradition, developing a one’s own cultural identity, as well as meeting and respecting other cultures, which in the process of the educational acting has a great importance. It is considered that the ambient studying represents the most adequate space for encountering the world which surrounds the students.

The process of integrated teaching offers extraordinary possibilities for the development of multi-perspective look, because in the process of teaching realization in authentic ambients, encountering different approaches during the research of some problem is enabled. That way, the students encounter the contents of natural and social subjects in the extracurricular ambients, which can be studied and analyzed from more different aspects.

Namely, during the introduction to the planned contents, questions are opened, which enable the perception of certain processes and phenomena from more perspectives. Thus, the same content, i.e. the same theme, can be covered from the anthropological, cultural, historical or utilitarian point of view. By perceiving the teaching themes from more aspects in the natural, authentic ambients, the students develop abilities to approach a problem differently, which is important for the development of critical thinking and new ideas for the research.

The creation of conditions for the development of critical thinking in the process of education represents an actual and important task in the process of school reform. Especially if it is known that “critical thinking, conscious, evaluative thinking is sensitive to the context” (Plut, D and co. 2000:6). In that sense, more favorable terms in the authentic ambients greatly contribute to the development of critical thinking, which is manifested through the existence of the critical attitude, but also through curiosity, tolerance in the relationships with others, and openness to new ideas. From the multi-perspective point of view, the development of critical thinking has a special importance, because it encompasses the ability to decentralize, which enables that one phenomenon, or a problem, be looked at from more angles, whereas it is important to recognize and respect the thoughts of other people. Respect for different opinions and the acceptance of different possibilities and approaches in the solving of a problem shows a functional value of critical thinking.

The orientation towards the multi-perspective approach in the process of education puts forward the creation of stimulant conditions for the development of creative thought, for which the natural, authentic ambients offer extreme possibilities. The stay in the various ambients alone, the existence of various situations, laying down of different kinds of tasks and demands creates favorable conditions for the development of abilities and skills which are important for creativity, like fluency, flexibility, originality. By encouraging the students to use different approaches in the solving of a problem, to discover the connections between

the phenomena and the processes, opens the possibility to develop creativity as a trait and an attitude. In that sense, it is important to create a positive climate during the realization of the ambient integrative teaching, to create an environment that offers the possibility to produce a larger number of different ideas that can be questioned, analyzed and changed in different ways, and be used in various situations. The development of creative thinking is connected, in more ways than one, with the tendency of multi-perspectiveness in school, since it means openness to different cognitions, new experiences and original ideas. By looking at the presented contents from different aspects and in various ambients, the students have new possibilities to analyze, study and the research of certain themes opened.

The modern tendencies of school transformation into an open institution mean its openness to all the children, regardless of the existence of individual differences. This is specially related to the categories of children who are from the social margins: children from materially and culturally deprived areas, children with disabilities, Roma children, which have, at least until now, only had a declarative right to education. With them being integrated into the schools, important effects can be achieved in the educational sense, and the school itself can fulfill its compensatory function. In that sense, the integrated teaching in different ambients offers new possibilities for the involvement of these children into the process of education and integration into the direct social environment.

The teacher and the multi-perspective approach in the integrated teaching

Dimensioning, intensifying of the education depends on the change of relationship on teacher – taught content – student relation. The transformation of the didactic triangle comes from the changed role of the teacher (Živković, Lj., and others, 2010). The expansion of the teaching context to the natural and social environment out of the school is largely based on the changes in the roles of the teachers. A greater contribution to the changes in the role of the teachers can be given in the overcoming of the prejudices and resistance in the relation to accepting innovative approaches in the educational work. In that sense, it can be spoken of the changed role of the teachers and educational acting on at least two levels:

- in teaching – by introducing theme planning and multi-perspective approach into the teaching, with the goal to apply the new models of teaching, like integrated, out-of-the-classroom teaching
- in free activities – by planning and realizing of such types of activities that will give support to the activities that are realized out of the classroom.

The position of teachers in the process of realization of the integrated ambient teaching is essentially changed, moving from the dominant position to the position which allows indirect action, thus a greater responsibility and engagement of the students. There has been word about the importance of introducing theme planning into the teaching at the beginning of this paper, so, further on in the text, the attention will be given to the role of the teacher in the realization of teaching by using the approach of multi-perspectiveness. One of the important preconditions for the successful planning and realizing of the teaching in various ambients is the competence of the teacher to apply the multi-perspective approach in the process of education. The application of the multi-perspective approach is important, above all, from the aspect of the development of critical thinking and creativity, necessary for young people for inclusion into the live of modern society, a society of knowledge and learning. Having in mind that the integrated teaching in various ambients offers extraordinary possibilities for developing the multi-disciplinarity, it is very important that the teachers nourish and develop such an approach in the everyday work. The importance of such an approach can be seen especially in the development of the students' abilities to analyze, classify, and develop divergent and critical thinking. The more modern teaching approaches, where the knowledge is built and constructed like a system that is in the

constant process of transformation, change the positions of the students and the teachers substantially. In the process of construction of the system of knowledge, the students have an active part, while the part of the teachers is more reduced to creating a stimulant environment, monitoring and development of students' interests. In the modern approaches to the studying and teaching, advantage is given to experiential learning and using natural resources with the goal to reach knowledge. Organizing different activities for students, in a free, democratic atmosphere, offers possibilities for manifestation of individual potentials, interests and needs.

The multi-perspective approach in teaching is in agreement with modern tendencies that are connected with integrative orientation that is striving towards a wholesome, holistic approach to cognition of processes and phenomena. That way, the interdisciplinarity in studying the teaching contents is put forward, which allows students to build the system of knowledge. It is considered that in using this approach the teacher firstly has an *integration role*, i.e. he is expected to connect the contents which are to be presented to the students into a complete whole, and which are to be shaped so that they present the problem from multiple aspects: culturological, historical, anthropological and so on. Multi-perspective approach enables the creation of a bigger picture about the subject that is studied and various possibilities for the development of the theme in various areas. The fulfillment of the multi-perspective approach in teaching and successful realization of the integrative role of the teacher depends on a few factors, primarily on the teachers' professional preparedness, motivation and readiness to be improving further. Also, an important role is given to the teachers personality, readiness to innovate, initiative to find out the new and its application in practice, enthusiasm and professional curiosity to change and improve own practice.

The aforementioned teachers' traits and characteristics are equally, maybe even more, needed when talking about the working of the teachers outside of the classroom, i.e. for planning, organizing and realizing of the integrated teaching outside of the classroom. Hiring teachers to realize activities outside of the classroom space can greatly contribute towards the school innovating as a whole. When talking about the organization of teaching outside of the classroom, it is desirable to start from the interests of the students themselves, which can be further developed in the contact with the environment, which is full of educational stimuli. In that sense, the role of the teacher is very complex, since his task does not end on solely monitoring the interests, but on their evocation and development, because interests at kids are often shaped after the first experiences with a certain phenomenon or process, or, in the given situation, in the direct contact with a certain environment, plant or animal. By animating the students to be involved into the curricular activities in the authentic ambients, a certain educational acting is enabled, with the goal to develop cohesiveness on the level of the class context. By involving students into the process of ambiental teaching, regardless of the differences that exist between them, changing of the school atmosphere is enabled, towards the development of common spirit, feeling of belonging and respecting the differences. The teaching in authentic ambients offers extremely great possibilities for acting towards fulfilling the educational function of the school, because it offers a chance to involve every child actively, show his potentials and show his own specificities. In that sense, the role of the teacher is very important, as a creator, organizer and the one who realizes the educational process. To which extent and in what way will various activities, which contribute towards the integration of children into the process of realizing of this kind of education, be organized, depends on the teacher, his engagement, and his personal preferences. An important role in creating a positive atmosphere for accepting the differences is given to the teacher. His role in that process is irreplaceable, because, he influences the other students towards the development of a positive relationship and accepting the kids which are different into the class, with his

relationship, attitude and behavior. How the child which is different be accepted in the class, grade or school, pretty much depends on the attitude of the teacher. In that sense, the openness of teachers to new ideas, accepting suggestions, stances and thoughts of students for the choice of activities which are to be carried through in the extracurricular ambients is very important. Within the complex demands, which are laid before the teacher about his competences, an important place is given to the demand which is related to the flexibility of the teacher. The exercise of a demand which is defined in such a way means that the teacher himself has a pool of knowledge big enough and the necessary sensibility to change the educational work, i.e. to plan the activities, realize them and adjust them to the concrete needs of the students and in accordance with the terms which a certain environment can offer.

Unlike the class atmosphere, which is mostly determined by valuing and grading, the teaching in the natural and social environment is characterized by a positive atmosphere which favors the manifestation of the specific potentials which the students have, offers possibilities for new ideas, new interests and achieving success regardless of differences in potential that the children have. In that part, it is very important to mention the role of the teacher, who is expected to find the right measure, and discover the similarities which connect the elements of different cultures, to adequately familiarize the students with them, and make a first step in overcoming the differences. In this, the attitude and the behavior of the teacher hold a special importance, since he represents a role model for students.

Preferably, the realization of the ambiantal education should encompass as large number of students as possible, as that puts forward the teacher's role as an animator, who is actively working on promoting various activities and gaining knowledge in various environments. With different kinds of activities and related contents from different areas and themes that are synchronized with the students' interests, the involvement of a larger number of students in the realizing of the curricular activities outside the classroom is enabled.

The integrative role of the teacher demands connecting a whole school ambient in one whole, i.e. connecting all school subsystems, with the goal of a more efficient educational acting. From that point of view, it is desirable that the whole acting in the curricular activities be imbued with the idea of positive changes in the educational work, where, among other things, the development of the wholeness of the school with all its specificities is contributed to. For the development of an integrated, out-of-the-classroom, education, the openness of the school towards its environment is necessary, i.e. towards the local surroundings, to be more specific. School's immediate partners in the opening process are the parents, who are the most interested in their children, their education, and then the other actors from the immediate surroundings. By establishing a functional collaboration with the local surroundings actors, possibilities to realize the education are created, with the respect of specificities and characteristics of the local surroundings. Organizing and realizing of the integrated teaching out of the classroom demands hiring of additional teachers. The teacher has a complex task to design and create various methodic scenarios by choosing modern didactic strategies to accomplish goals and tasks. By creating different teaching situations out of the classroom, the teacher evokes greater interest and motivation in the student. In this, the teacher certainly has to start with modern theories of studying and development, where the importance of the experiential teaching is emphasized, i.e. the learning through personal, direct experiencing of the environment. An important task of the teacher is to integrate the contents, which requires good collaboration with other teachers and the pedagogical and psychological service. That way, he goes towards the modern tendencies of the school that promote team work. Connecting and synchronizing the themes depends in great deal on the ability of the teacher himself, his dedication and working motivation. In that segment, it is important that the teacher is oriented towards introducing

the changes that will better his work. Also, it is necessary to nurture and develop, on the school level, the need of constant innovation of the teaching process, as well other scholarly activities. The precondition for realization the change that is represented by the out-of-the-classroom teaching is a competent teacher, who is characterized by the openness towards the new and different, and a teacher who is ready to, together with the students, change traditional patterns of acting and set the new, which are more appropriate for students, and the environment itself.

Conclusion

According to the development of the society, new educational needs of the individuals are created, that schools, as official social institutions meant for educating, need to give adequate answers to. Contemporary expectations of the society put the school before new challenges, where the most dominating demand is that for the reform of the school. The processes of reform in the school put forward the need for changing the school context, with the goal of redefining the goals and tasks, methods and forms of work, and setting new strategies of teaching. Having in mind that teaching holds a central place within a school, changes that are set in motion in this segment are very important.

Modern approaches to teaching, based on constructivist theories, start with the stance that knowledge represents a construction – a system that is in the constant process of transformation. According to such an approach, changes are necessary in the organization of the teaching process in which, among other things, roles and the position of the teachers and the students is changed. In the process of modernizing of the school, when teaching, the advantage is given to the experiential learning and using of natural and social resources in teaching, according to the modern approaches.

The teaching that is conducted outside the walls of a classroom, in various natural ambients or institutions, and social ambients of the local community, holistic approach is promoted in the process of teaching and education, whereby important innovations are introduced into the teaching process. The modern teaching organization, such an aspect of teaching holds an important place, as an integral part of school innovation, as an institution. What makes the natural and social resources a pedagogical space is the possibilities for those space to represent the ideal frame for practicing various strategies of teaching and education, in the sense of content, program and didactic and methodical sense. Using of these resources in the pedagogical purposes has a number of advantages that are in accordance with contemporary approaches to teaching and studying in the school context. In that sense, recognition of the potentials of the natural and social resources, and their usage in the sense of innovating the educational practice represents an interesting, but an area not explored enough of the scientific and expert research, and this work represents a try to shed light on the importance of social and natural resources in the function of integrative and ambiental approach to the innovating school functions.

Literature

See References on page 182.

